

Krešimir S a k a ċ i
Ante M i l a n

ZNAČENJE GEOLOŠKIH ZBIRKI U NAŠIM MUZEJIMA I
PITANJE ZAŠTITE ORIGINALA TIPOVA VRSTA

Funkcija geoloških zbirki kod nas je različita. Ona u prvom redu ovisi o tome u kakvom se tipu muzeja nalazi i na kojem području djeluje taj muzej. Tako geološke zbirke zavičajnih muzeja imaju gotovo isključivo informativno-pedagošku funkciju i prikazuju geološku građu kraja ekspozicijom odabranih primjeraka. Najčešće istu funkciju imaju i geološke zbirke regionalnih prirodoslovnih muzeja. Ipak je potrebno naglasiti da se u njima nerijetko nalaze i veoma dragocjeni muzejski objekti s vrijednošću koja prekoračuje granicu djelovanja regionalnih muzeja. Međutim, mnogo širu ulogu imaju geološke zbirke prirodoslovnih muzeja većih centara, jer se u njima odvija i znanstveni rad. Geološke zbirke tih muzeja imaju ne samo izložbenu funkciju već služe kao dokumentacija znanstvenih istraživanja. Čak se veći dio njih nalazi u studijskom depou i namijenjene su samo stručnjacima koji se njima koriste kao komparativnim materijalom ili kao osnovom za daljnja paleontološka istraživanja.

U tom smislu, kao primjer nam može poslužiti Geološko-paleontološki muzej u Zagrebu, jedini geološki muzej koji djeluje kod nas samostalno već punih 80 godina. Neke od zbirki ovog muzeja nastale su još sredinom prošlog stoljeća. Znanstvena obrada i sistematsko prikupljanje fosila, uzoraka stijena, ruda i minerala uslijedila je, međutim, nakon osnutka Prirodoslovnog odjela Narodnog muzeja u Zagrebu godine 1866. Tako Geološko-paleontološki muzej već od osnutka (1893) ima vrijedne paleontološke zbirke. Taj se fundus kasnije stalno povećavao jer je muzej sve do godine 1940. praktički bio jedina ustanova u Zagrebu u kojoj su se obrađene paleontološke zbirke sistematski pohranjivale. Zato ovaj muzej posjeduje gotovo cjelokupnu materijalnu podlogu svih paleontoloških radova geoloških stručnjaka koji su djelovali u Zagrebu u navedenom razdoblju. Taj se fundus sastoji od gotovo 51.000 primjeraka fosila i uzoraka stijena. On je u potpunosti inventiran i razvrstan u više desetaka tematskih grupa. Pojedine imaju međunarodnu vrijednost, kao što je npr. poznata zbirka fosilnih ostataka *Homo sapiens neanderthalensis* iz Krapine u Hrvatskom zagorju koju je obradio Dragutin Gorjanović-Kramberger, zatim zbirka neogenske malakološke faune Slavonije, dijela Vojvodine, Mađarske, rumunjskog dijela Banata, Dalmacije i drugih krajeva, koju je prikupio i obradio Spiridion Brusina stekavši time ugled poznatog malakologa.

Muzej i nadalje prikuplja novoobrađene palenontološke i geološke materijale s područja Hrvatske, pa se njegov fundus stalno povećava i obogaćuje. Usporedo s naglim razvojem geoloških istraživanja u zemlji, naročito poslije II svjetskog rata, osnovano je i samostalno djeluje u Zagrebu više geoloških institucija, kao što su Institut za geološka istraživanja, geološki zavodi na fakultetima i odjeli za primijenjenu geologiju u poduzećima. U tim organizacijama nalaze se novoprikupljene i znanstveno obrađene geološke i paleontološke zbirke. Neke od tih zbirki sticajem okolnosti, najčešće zbog nedostatka prikladnog prostora ili drugih razloga, čak propadaju, a samo su dijelom na zadovoljavajući način zaštićene, inventirane i dostupne. Ne treba sumnjati da je slična situacija i u drugim sredinama.

Od paleontoloških objekata ovih zbirki u muzejima i drugim geološkim institucijama posebnu vrijednost imaju originalni tipova vrsta. Većinom se radi o holotipovima i sintipovima, a dijelom o lektotipovima i neotipovima. Originalima tipova vrsta u svim zemljama u kojima se vrše paleontološka istraživanja pridaje se posebna pažnja, pa se takvi fosili uvrštavaju u O kategoriju muzejskog fundusa. Da bi se tako dragocjeni paleontološki objekti zaštitili, izrađeni su posebni međunarodni propisi. Oni određuju da se tipovi vrsta ne izlažu u stalnoj muzejskoj postavi, niti se pohranjuju zajedno s ostalim fosilima u znanstvenim depoima institucije gdje se nalaze. Preporuča se njihovo izdvajanje i pohranjivanje u zasebne vitrine otporne na vlagu, požar i druge okolnosti u kojima bi originalni tipova vrsta mogli biti oštećeni, uništeni ili otuđeni.

Posebna obveza vlasnika originala tipova sastoji se u tome, što se preporuča ne samo odgovarajuće inventiranje takvog paleontološkog materijala, već njegovo katalogiziranje i objavljivanje kataloga prema određenom međunarodnom paleontološkom standardu. Nadalje, ukoliko se radi o starijim paleontološkim radovima, potrebno je eventualne manjkavosti nadopuniti novim opisom, slikom i drugim podacima koji nisu bili objavljeni u originalnom radu autora vrste. Ove podatke potrebno je obavjaviti u jednom od paleontoloških časopisa ili kao samostalnu radnju, što je čest slučaj u svijetu, u muzejima s velikim paleontološkim zbirkama.

Ovaj opsežan posao nedavno je vršen u Geološko-paleontološkom muzeju u Zagrebu. Rad je bio utoliko složeniji što se u muzeju našlo preko 700 originala tipova vrsta nekolicine, pretežno starijih, autora: Spiridiona Brusine, Đure Pilara, Dragutina Gorjanović-Krambergera, Marijana Salopeka, Ferde Kocha, Alfreda Moosa, Frane Šukljea, Ahmeda Polića, Ljudevita Vukotinovića, Vande Kochansky, Dragutina Anića i Ante Milana. Radovi navedenih autora objavljeni su u razdoblju od gotovo čitavog stoljeća, stoga nije čudo što se pojedini originalni tipova vrsta starijih zbirki nisu sačuvali, pa je bilo potrebno odabrati neotipove. Pojedine su vrste starijih autora, nadalje, bile određene prema kriterijima koji se ne mogu uskladiti s današnjim, stoga je bilo potrebno

odabrati lektotipove i izvršiti druge radnje u skladu s međunarodnim propisima zoološke (paleontološke) nomenklature.

Rezultat rada s originalima tipova vrsta sažeto prikazuje "Katalog originala tipova vrsta pohranjenih u Geološko-paleontološkom muzeju u Zagrebu". Katalog sadrži oko 300 kartica, a dovršen je i predan u tisak 1974. godine. Sastoji se od uvoda, sistematskog dijela, registra vrsta i nalazišta, dvije table sa slikama tipova vrsta koje dosad nisu bile objavljene, te pregledne karte nalazišta. U sistematskom dijelu za svaku vrstu dan je u naslovu naziv ispod kojega je označena sinonimija, zatim tip vrste s inventarnim brojem, starost (*stratum typicum*) i nalazište (*locus typicus*). Tamo gdje je bilo potrebno dodana je ispod oznake nalazišta i bilješka (*notatio*). Ako je vrsta revidirana, u naslovu je ispod imena koje je vrsti dao njezin autor, označeno danas važeće ime dotične vrste. U sinonimiji su navedeni samo oni radovi u kojima je ona prvi puta imenovana, opisana i naslikana, kao i rad autora koji je opisom ili slikom dopunio podatke o vrsti. Ovdje je, ako je vrsta revidirana, naveden i rad autora koji je revidirao vrstu. U bilješci (*notatio*) je obrazloženo na temelju kojeg kriterija je primjerak uvršten u jedan od slijedećih tipova: holotip, sintip, lektotip, neotip, lektosintip i neosintip.

Originali tipova vrsta obrađeni u ovom katalogu izdvojeni su iz ostalih zbirki, inventirani u zasebnoj inventarnoj knjizi i pohranjeni u studijskom depou muzeja u željeznim vatrostalnim ormarima. Čitav rad na pripremi Kataloga i štampanje Kataloga financirao je Savjet za naučni rad SRH. Autori Kataloga su stručnjaci Geološko-paleontološkog muzeja u Zagrebu. Poznato nam je da je sličan postupak izvršen i u Prirodnjačkom muzeju u Beogradu te da je Velimir Milošević još 1962. objavio rad pod naslovom "Sistematski pregled primjeraka i originala iz paleontološke zbirke Prirodnjačkog muzeja".

To što su originali tipova vrsta pohranjeni u Geološko-paleontološkom muzeju u Zagrebu, sistematski obrađeni i zaštićeni, ne znači da je time rad na tom području u muzeju dovršen. Naša je želja da se svi originali tipova vrsta, koji se trenutno nalaze u drugim geološkim institucijama u Hrvatskoj, prenesu na trajno čuvanje u Geološko-paleontološki muzej u Zagrebu. Na taj način bi se taj cjelokupni izuzetno vrijedan paleontološki materijal našao na jednom mjestu. Razumljivo, da to nije odmah provedivo jer su originali tipova vrsta vlasništvo geoloških institucija u kojima se sada nalaze i dio su njihovog inventara. Osim toga, ovi su originali obično neophodni autorima u njihovom daljnjem znanstvenom paleontološkom istraživanju. Stoga je slijedeći neposredni zadatak Geološko-paleontološkog muzeja u Zagrebu izrada kataloga originala tipova vrsta koji se nalaze u vlasništvu drugih geoloških institucija u Hrvatskoj, kako bi se dobio cjelovit uvid u veličinu i vrijednost tog fundusa. To će biti podloga za ostvarivanje

zamisli o prijenosu originala tipova vrsta domaćih autora u Geološko-paleontološki muzej u Zagrebu. Smatramo da će sadašnji vlasnici tih fosila, odnosno autori vrsta, ovu našu zamisao u cijelosti prihvatiti. Ovo, po našem mišljenju, značajno pitanje funkcije geoloških zbirki prirodoslovnih muzeja od jednake je važnosti i u drugim našim centrima s razvijenom geološkom službom. Da bi se ova zamisao ostvarila ne samo u Zagrebu, već i u drugim Republikama, gdje za to postoji interes i potreba, neophodno je zajednički uzastojati da se takva funkcija geoloških zbirki povjeri muzejima. Dakako da bi bilo pogrešno ovu zamisao ostvariti administrativnim putem. Muzeji kojima bi se taj zadatak povjerio moraju raspolagati svim potrebnim sredstvima koja garantiraju trajnu zaštitu ovih paleontoloških objekata a jednako tako moraju raspolagati i odgovarajućim stručnim kadrom. Napomenimo usput da bi na isti način trebalo postupiti i s originalima tipova recentnih vrsta, ukoliko to već nije prekasno.

Vratimo se primjeru Geološko-paleontološkog muzeja i njegovoj funkciji središnjeg studijskog paleontološkog depoa za Hrvatsku do godine 1940. Moramo konstatirati da se istovjetna funkcija ne može obnoviti iz mnogostrukih, posve razumljivih razloga. Međutim, a to se odnosi na geološke zbirke prirodoslovnih muzeja drugih republičkih i pokrajinskih centara, bilo bi poželjno da se s vremenom stvore odgovarajući preduvjeti kako bi se u muzejima mogli pohranjivati najvredniji paleontološki i drugi geološki objekti koji su znanstveno obrađeni a danas su u vlasništvu različitih institucija. Takav probrani i za znanost najdragocjeniji materijal bio bi trajno zaštićen na najadekvatniji način a time i najlakše dostupan zainteresiranim stručnjacima u njihovim budućim istraživanjima. Da bi se takva zamisao ostvarila i provela u život, od velike bi koristi bilo zajedničko nastojanje zainteresiranih muzeja.

Studijsko geološke zbirke prirodoslovnih muzeja ostvarivanjem ovih nastojanja, tj. trajnim zaštićivanjem originala tipova vrsta i najvrednijih paleontoloških i geoloških zbirki, dobile bi time značenje dokumentacije priznatih znanstvenih radova domaćih autora. Ujedno bi se time u znatnoj mjeri proširile mogućnosti ispunjavanja osnovne funkcije muzejskih geoloških zbirki. Muzej bi na taj način, interesantnim objektima mogao stalno obogaćivati izložbenu postavu, te izborom dijelova fundusa iz prinova studijskih zbirki priređivati zanimljive i sadržajne izložbe s aktualnom geološkom tematikom.